

Герасименко О. А. аспірантка кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ <https://orcid.org/0000-0002-1447-6101>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНОК, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті проаналізовані напрацювання науковців, що розглядали ідентичність, як психологічний та соціальний феномен. Викладені структурні складові особистості жінок, засуджених до позбавлення волі. Описані адаптаційні можливості засуджених жінок та їх взаємозв'язок із структурними складовими особистості. Розглянуто поняття ідентичності, як складного інтегрального соціально-психологічного утворення та як категорії адаптаційних ресурсів особистості.

Ключові слова: засуджені жінки; особистісна ідентичність; Я-концепція; дослідження; позбавлення волі; ресоціалізація; адаптаційні ресурси особистості.

Вступ. В умовах гуманізації кримінально-виконавчої системи держави відбуваються зміни у ставленні до відбування покарання засудженими, зокрема перехід до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Так, з 2013 року кількість засуджених до позбавлення волі в Україні зменишилась на 64% (з 147112 до 52863 осіб) [1]. Станом на початок 2020 року в місцях позбавлення волі перебуває майже 53 тис. осіб, майже така ж кількість, а саме 50 тис. звільнені від відбування покарання з випробуванням [2].

В місцях позбавлення волі знаходяться 1592 жінки, під вартою у слідчих ізоляторах – 1014, які очікують вироку суду [1]. Це свідчить про актуальність вивчення особистості жінок, які відбувають покарання, а також звільнилися з місць позбавлення волі.

Проблема ресоціалізації засуджених важлива, вона традиційно вивчається в юридичній психології. Це зумовлено необхідністю забезпечення індивідуального підходу до засуджених та осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, недопущення їх повернення до кримінального способу життя, формування у них соціально сприятливих форм поведінки після звільнення.

Для засудженої жінки ця проблема ускладнюється неминучою соціальною стигматизацією, порушенням важливих для неї сімейних зв'язків, більшими у порівнянні з

чоловіками труднощами при відновленні соціального функціонування (пошуку роботи, житла тощо). Особливо вразливою є категорія жінок, які мають дітей, а також неповнолітні.

За даними Харківської правозахисної групи, для засуджених жінок характерними є: адиктивна поведінка, в основному алкоголізм і наркоманія (кожна третя); підвищена емоційна лабільність і навіюваність, довірливість; більша, ніж у чоловіків, ймовірність нервово-психічних зривів; конформність; низька фрустраційна толерантність в умовах ізоляції; залежність від товариських відносин, утворених впродовж відбування покарання [3].

Процес ресоціалізації є комплексною проблемою, що визначається соціальним середовищем в якому проходить покарання, специфікою міжособистісних взаємодій в цьому середовищі, психологічними характеристиками особистості засудженого [4].

Особистісна ідентичність розглядається як важливий ресурс ресоціалізації засуджених жінок [5; 6]. Вона неминуче зазнає змін при такій докорінній зміні життєвого укладу як ув'язнення, що пов'язано зі зміною соціальних ролей і самоставлення. Як зазначалось, більшість людей може легко сформулювати власну ідентичність в термінах «моя сім'я», «моє оточення і моє місце в

Питання психології

ньому», «мої цілі», «мої мрії» тощо, що стає ускладненим для засуджених [4]. Тому особистісна ідентичність виступає спочатку як основа адаптаційного потенціалу до змінених умов при потраплянні в місця позбавлення волі, а потім – як інтегральна характеристика, що змінюється в процесі ресоціалізації [7].

Метою статті є вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості засуджених до позбавлення волі жінок та їх впливу на процес ресоціалізації засуджених для подальшого використання при проведенні судово-психологічних експертиз.

Теоретичне підґрунтя. У психології проблема ідентичності не є новою. Над розробкою проблеми працювали ще З. Фрейд, Е. Еріксон [8], Дж. Марсія, А. Ватерман, Ч. Кулі, Дж. Мід, Г. Фогельсон, К. Роджерс, Е. Фромм, А. Маслоу та ін. Учені розкривали психологічну структуру, описували види та функції ідентичності та пропонували типи ідентичності [9].

Питання розвитку особистості та становлення її ідентичності в контексті сучасних гуманістичних підходів успішно розроблялися й аналізувалися у загальнотеоретичному і методологічному аспектах не тільки в зарубіжних, але й у вітчизняних працях, Б.Г. Ананьєвим, Н.В. Антоновою, Л.І. Божович, І.С. Коном, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном, В.В. Століним [10] та ін. Достатньо поширеною є концепція ідентичності, яка включає всі якості особистісних варіацій, обумовлених комплексом біологічних, психологічних, соціальних і культурних факторів [11].

Вивченню особливостям особистості засуджених присвячена значна кількість досліджень (О. Ковальов, Н. Максимова, О. Чернишова [12], О. Питлюк-Смеречинська, І. Семенов, Ю. Славінська, В. Яковлев [13] та ін.), у яких вивчались окремі аспекти «Я» концепції, особистісні зміни в умовах позбавлення волі, особливості спрямованості, ціннісні орієнтації, життєві плани, самооцінка, вольова сфера, вплив установок на поведінку [8].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що в центрі уваги науковців перебувають важливі питання пошуку, розвитку, становлення особистісної ідентичності. У зв'язку з цим, незважаючи на досить значущий список робіт, присвячених особистісній ідентичності, слід звернути увагу на недостатню вивченість даного феномену у жінок-делінквентів, що засуджені до позбавлення волі.

Методи дослідження та організація. Дослідження проводилось на базі Качанівської виправної колонії № 54 із загальними умовами тримання, де перебувають жінки вперше засуджені до позбавлення волі у м. Харкові. впродовж 2017-2019 рр. Основну групу досліджуваних склали 121 жінка віком 19-34 років, засуджені до відбування покарання. Дослідження проводилось на етапі від півроку до року до закінчення терміну відбування покарання. Структура злочинності в основній групі представлена переважно корисливими злочинами – 68% (крадіжка – 41%, шахрайство – 7%, незаконне виробництво, зберігання, виготовлення наркотичних засобів – 18%, інше – 2%), а також насильницькими і корисно-насильницькими злочинами (умисне тяжке тілесне ушкодження – 4%, умисне вбивство – 8 %, розбій – 6%, інше – 14%).

Контрольну групу склали 80 жінок віком 19-32 років, які проживають у м. Харків і не притягались до кримінальної відповідальності.

Основна група була розподілена на дві підгрупи, на підставі результатів, одержаних за опитувальником «Визначення ясності Я-концепції» (SCC) О.В. Киричука та С.О. Тарасюка [14]. За даними його авторів, ясність Я-концепції – це межі, в яких зміст індивідуальної Я-концепції є чітко і послідовно визначений, внутрішньо завершений і достатньо стабільний на даному етапі розвитку особистості. Поняття ясності Я-концепції частково збігається з поняттям особистісної ідентичності, але більш операціоналізовано для емпіричного використання [14, С. 82].

Таким чином, групи дослідження склали:

1) контрольна група; 2) засуджені до

Питання психології

позбавлення волі жінки, з достатнім рівнем особистісної ідентичності; 3) засуджені до позбавлення волі жінки, з недостатнім рівнем особистісної ідентичності.

Вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості засуджених до позбавлення волі жінок здійснювалось за допомогою методики «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд) [15].

За інструкцією даної методики, досліджуваним потрібно дати 10 відповідей на питання: «Хто Я?». Шкальні значення підраховувалися за шкалами: соціальне, комунікативне, матеріальне, фізичне, діяльнісне, перспективне, рефлексивне Я. Вказані шкали виступають в якості основних каналів самоідентифікації досліджуваних.

Використання методики також дозволило непрямо оцінити особливості самооцінки досліджуваних, використовуючи порівняння кількості емоційно-позитивних та негативно забарвлених характеристик самоопису.

У відповідях досліджуваних на питання «Який я?», «Хто я?» містилось 104 унікальних характеристики, які були згруповані за

змістом (наприклад, «товариська» та «душа компанії»), зведені до чотирьох основних блоків:

- 1) поведінкові прояви;
- 2) образ тіла;
- 3) психічний стан;
- 4) особистісні характеристики.

Результати і обговорення. В таблиці 1 наведено перелік характеристик самоідентичності, які містились у відповідях на питання «Хто я?» методики Т. Куна, Т. Макпартленда. За допомогою цієї ж методики визначено особливості самооцінки досліджуваних. У першій групі вона найбільш диференційована, жінки контрольної групи характеризуються достатньо високим її когнітивним компонентом (варіативність відповідей) та адекватністю (баланс позитивних та негативних відповідей). У досліджуваних другої групи самооцінка неадекватно завищена, її когнітивний компонент недорозвинений. Жінкам третьої групи в цілому притаманна занижена самооцінка.

Таблиця 1

Особливості самоідентифікації засуджених до позбавлення волі жінок
($\bar{x}_{cp} \pm \sigma$, кількість відповідей)

Показники самоідентифікації	Групи			t, p		
	1	2	3	1-2	2-3	1-3
Соціальне-Я	3,56 ± 0,45	1,07 ± 2,16	2,40 ± 1,33	1,80*	1,76*	1,90*
Комунікативне-Я	3,02 ± 1,80	3,66 ± 3,02	5,80 ± 1,40	0,90	2,11*	2,50*
Фізичне-Я	3,02 ± 1,90	2,02 ± 1,11	4,80 ± 2,11	1,78*	3,01**	2,70*
Діяльнісне-Я	3,16 ± 1,71	1,02 ± 0,88	1,33 ± 0,55	3,11**	0,50	2,99**
Перспективне-Я	2,02 ± 0,31	0,74 ± 0,40	0,67 ± 0,31	1,98*	0,61	2,02*
Рефлексивне-Я	1,11 ± 0,78	3,12 ± 0,71	3,56 ± 1,21	3,02**	0,41	3,13**

Примітка: * p<0,05; ** p<0,001.

Аналізуючи наведені у таблиці дані видно, що перша група досліджуваних характеризується домінуванням показника ідентичності – соціальне-Я (3,56 ± 0,45). Соціальне-Я – це набір ролей, які люди грають в соціумі, воно включає в себе такі компоненти, як: стать, сексуальна роль, навчально-професійна позиція, сімейна приналежність, етнічно-регіональна та світоглядна ідентичність.

Жінки цієї групи найбільшою мірою ідентифікують себе з гендерними

соціальними ролями жінки і дівчини (75,1%). Частина (24,2%) досліджуваних жінок цієї групи сприймають себе зі сторони сексуальної ролі, а саме ідентифікують себе, як коханки. Сімейна приналежність у жінок даної групи виражається через ролі – донька (93%), сестра (26,7%), жінка (13,1%), тітка (43,5%), онука (48,1%). Показник етнічної ідентичності у досліджуваних виражається через роль громадянина України (34,4%). Групова приналежність у жінок виявляється через роль сусідки (41,2 %).

Питання психології

Приблизно однаковою мірою у контрольній групі виражені середні показники діяльнісного-Я ($3,16 \pm 1,71$), комунікативного-Я ($3,02 \pm 1,80$) та фізичного-Я ($3,02 \pm 1,90$). Діяльнісне-Я включає в себе діяльність, заняття, інтереси та захоплення, а також самооцінку в діяльності, досягненнях. У жінок даний показник виражений ролями – учениця (30,3 %) та працівник (20,6 %). Відповіді у цій групі виявились більш варіативними, ніж у засуджених жінок («майстриня на всі руки», «активно шукаю роботу») та більш часто зустрічались згадки про захоплення та хобі.

Щодо показника фізичного-Я, який містить в собі такі компоненти, як опис зовнішності, фізичних даних, то у досліджуваних жінок першої групи він представлений в основному різноманітними характеристиками опису зовнішності.

Самоідентифікація по показнику комунікативне-Я у жінок першої групи, за такими його компонентами, як спілкування та дружба, представлені роллю подруги (50,5 %).

Найменш виражений у першій групі середній показник рефлексивного-Я ($1,11 \pm 0,78$). Даний показник включає в себе такі компоненти: персональна ідентичність, а саме особистісні якості, особливості характеру. Він представлений такими ролями – «щасливиця» (31,8 %), людина, якою можна пишатись (12,1 %), та такими особистісними характеристиками, як кохана (32,5 %), погана жінка, бажана жінка, капризна жінка, мрійлива жінка.

Найбільш «цінним», на нашу думку, показником першої групи є перспективне-Я ($2,02 \pm 0,31$), хоча він і займає лише п'яту рангову позицію, але у порівнянні з іншими групами – найвищий (при $p \leq 0,05$ у порівнянні з другою та третьою групами). Це різноманітні потенційні характеристики, спрямовані в майбутнє, вони відображають наявність життєвих планів і перспектив, взагалі надію на позитивне майбутнє. Природно, що жінки цієї групи сподіваються більшою мірою на сімейне щастя та майбутні родинні зв'язки.

У другій групі досліджуваних отримано

дещо інші результати. Слід вказати, що більшість з них не змогли виконати завдання повністю і перерахувати саме десять відповідей на питання «Хто Я?», довго думали над цим завданням, намагались протидіяти його виконанню. Отримано мало унікальних характеристик, вони в основному типові та шаблонні.

На першому та другому ранговому місці, зі значним домінуванням, знаходяться середні показники комунікативного-Я ($3,66 \pm 3,02$) та рефлексивного-Я ($3,12 \pm 0,71$). Перші часто вказують на існування навіть «магічних» комунікативних навичок, які дозволяють спілкуватись будь з ким і у будь-яких умовах («у мене на голові ніби антенна, яка дозволяє добре розуміти людей», «можу легко викликати довіру» тощо). Обговорення результатів методики дозволило зробити висновок про переважання у таких жінок комунікативної стратегії, спрямованої на зайняття підкреслено підлеглої позиції у спілкуванні з людьми, використання маніпулятивних технік випрошування, «тиску на жалість», «забовтування» з метою отримати якісь блага чи гроші.

Досить мало у цій групі виражений середній показник фізичного-Я ($2,02 \pm 1,11$), в основному у поєднанні з оціночними характеристиками (наприклад, «слабка жінка»).

У групі засуджених жінок з достатнім рівнем особистісної ідентичності спостерігаються вкрай низькі показники перспективного-Я ($0,74 \pm 0,40$), діяльнісного-Я ($1,02 \pm 0,88$) та соціального-Я ($1,07 \pm 2,16$). Майже відсутні характеристики етнічної приналежності (українка – лише 10,8%), але наявні релігійні дефініції (християнка, православна – 12,7%). Діяльнісний компонент самоставлення представлений в основному різноманітними характеристиками кримінальної поведінки, при досить терпимому, а іноді і позитивному ставленні до неї. Найменш вираженим показником самоідентичності особистості досліджуваних цієї групи є характеристики перспективного «Я», це свідчить про слабку сформованість у досліджуваних ієрархії цілей у житті та планів

Питання психології

на близьку перспективу, відсутність цікавості до власного майбутнього.

У третій групі засуджених жінок домінують показники комунікативного-Я ($5,80 \pm 1,40$), фізичного-Я ($4,80 \pm 2,11$) та рефлексивного-Я ($3,56 \pm 1,21$). По першому компоненту самоствалення відмінності з другою групою незначні, досліджувані дуже часто посилаються на гарні комунікативні якості. Другий компонент має позитивне емоційне забарвлення, жінки переживають гордість за те, що можуть чогось досягати фізичною працею, зокрема ручним майстриям. Показник рефлексивного-Я виражений у цій групі свідчить про достатньо хорошу усвідомленість власних недоліків та переваг. Наприклад, лише у цій групі досліджуваних зустрічаються висловлювання, які вказують на риси особистості, які заважають, або сприяють професійній діяльності і містять слова «занадто...» і «... недостатньо».

Поряд із тим, робота, яка виконується засудженими у колонії, не сприймається ними

як ймовірна професійна діяльність, тобто характеристики цієї праці частіше відносяться до фізичного компоненту («достатньо сильна, щоб виконувати доручену роботу», «витривала до тяжкої праці»), ніж до діяльнісного. Самоописи збоку професійної діяльності дуже поодинокі, і стосуються в основному минулого («колись була робота»).

Крім того, необхідно вказати на домінування характеристик релігійності у досліджуваних цієї групи, які за контекстом можна відносити як до соціального-Я («християнка», «православна» – приналежність до конкретної соціальної групи), так і до рефлексивного-Я («віруюча»), так і, певним чином – до перспективного-Я («буду завжди вірити»), що утруднювало однозначну класифікацію. У будь-якому випадку, ми схильні вважати віру, як і працю, одним із основних чинників ресоціалізації засуджених жінок.

Була здійснена спроба згрупувати відповіді, які найчастіше зустрічались у відповідях досліджуваних (таблиця 2).

Таблиця 2

Особливості самоствалення засуджених жінок (частота відповідей у %)

Ідентифікаційні характеристики	1 група	2 група	3 група
Поведінкові прояви			
Злочинниця	-	67,1	48,7
Зловживаю психоактивними речовинами	4,3	37,1	32,3
Безвідповідальна, не тримаю обіцянок	15,0	11,9	40,2
Нічого не роблю, лінива	16,7	20,5	7,0
Брехлива	16,7	5,3	15,4
Весела, шумна, привертаю увагу	10,3	31,2	45,1
Образ тіла			
Погіршала зовнішність, неприваблива	2,6	12,0	15,4
Неакуратна, не дбаю про зовнішність	5,0	18,6	15,4
Психічний стан			
Активна, задоволена	46,2	6,4	5,0
Байдужа, пасивна, апатична	10,1	39,2	17,0
Агресивна, ображена	10,0	20,3	25,5
Самотність, нікому не потрібна	18,2	34,5	7,0
Втомлена	15,5	10,3	27,8
Особистісні характеристики			
Добра, прагну допомогти	13,5	8,0	40,2
Дратівлива, зла	13,0	16,2	18,0
Комунікабельна	5,0	25,3	27,0
Егоїстична, думаю тільки про себе	8,5	22,5	10,6

Питання психології

Аналізуючи дані таблиці 2, слід зауважити, що за більшістю характеристик отримано статистично значимі відмінності. Це означає, що самосприйняття засуджених до позбавлення волі жінок має суттєві відмінності. Так, найбільш часто згадуваними поведінковими проявами у жінок контрольної групи є лінивість, відсутність активності (16,7%), брехливість (16,7%), безвідповідальність, недотримання обіцянок (15,0%). Виявлені деякі вікові особливості: жінки, особливо більш зрілого віку, переважно вказують на відсутність самодисципліни («не можу себе змусити щось зробити»), молодшого – на брехню як основну стратегію спілкування. В свою чергу, жінки характеризуються широким діапазоном унікальних відповідей.

У групі жінок з достатнім рівнем ясності Я-концепції, 67,1% відповідей стосуються злочинної поведінки. Жінки цієї групи практично не вживають поведінкових самоописів, хоча значна кількість одиниць самоопису стосується адиктивної поведінки, яка стає для них однією з підстав самоідентифікації.

У групі жінок з недостатнім рівнем ясності Я-концепції результати подібні до попередньої групи, але вони більш діяльні (7,0% згадок про лінивість, ймовірно з огляду на досить жорсткий режим праці та відпочинку) та більш самокритичні щодо власної безвідповідальності та недотримання обіцянок (40,2%). Ми пов'язуємо це з «примусовою рефлексією», яка виявляється в процесі ресоціалізації, зокрема групових тренінгів та дискусій, індивідуальних консультацій. Щодо великого відсотку комунікативних самоописів («можу увійти людині в душу», «легко звеселяю компанію», «привертаю до себе увагу власною загадковістю» тощо), це може бути зумовлено переважно груповим способом життя в колонії.

Досліджувані засуджені жінки відмітили зміни у сприйнятті власної зовнішності. Так, жінки у другій групі частіше вказували на те, що стали непривабливими для протилежної статі (12,0%), байдужість до власної зовнішності, неакуратність (18,6%). Це вказує на те, що частина жінок задоволені зовнішнім виглядом і тому не прикладають зусиль для

його підтримки. Також у другій групі найбільш відмічається зниження статевого потягу, у деяких випадках це тлумачиться ними як позитив (наприклад, «ціломудрена»). У третій групі спостерігається приблизно така ж ситуація.

Значна група відповідей стосувалась психічних станів, які типово переживаються засудженими жінками. Стан активності та задоволеності життям притаманний приблизно половині (46,2%) досліджуваних контрольної групи, інші ж вказують на переживання самотності, непотрібності (18,2%) та втоми (15,5%). Вікових особливостей за цими характеристиками не виявлено.

У другій групі, як було вказано вище, домінують описи дисфорічного стану (агресія – 20,3%, депресія – 39,2%), які мають тенденцію до циклічності. У жінок переважають характеристики самотності (34,5%), але не критичні, із зовнішньо-звинувачувальним ухилом («нікому не потрібна – і ладно!», «сама для себе живу» і т.д.).

Жінки з недостатнім рівнем ясності Я-концепції, характеризуються переважно втомленістю від навантажень (27,8%) та агресією (25,5%), вказавши на домінування у них роздратованості і злості. Тут спостерігається нечастий випадок «позитивної аутоагресії», адже психологічно, це стеничні емоції, а їх спрямованість на себе доводить розуміння причин власного становища («я сама винна у тому, що відбувається»). Природно, що у цій групі досліджуваних виявлено найбільшу кількість самокритичних та самозвинувачувальних описів. Нарешті, тут же відзначимо значну долю відповідей релігійної тематики («просвітлена», «увірувала», «стан сподівання на Бога» тощо).

Значну частину відповідей склали різноманітні особистісні характеристики та риси. У першій групі вони більш унікальні, зустрічається широкий діапазон особистісних рис з позитивним емоційним забарвленням, (наприклад «терпляча та довірлива», «краща, ніж була раніше» тощо). Крім того, у контрольній групі часті згадки про контроль власної агресивності («тримаю себе у руках», «намагаюсь змиритись» тощо), яка виникає внаслідок об'єктивних життєвих труднощів.

Питання психології

Зустрічаються непоодинокі згадки про позитивні зміни після виходу з кризових ситуацій життя, на яких базується позитивна самооцінка («я та, хто змогла», «мені вдалось» тощо).

У другій групі досліджувані підкреслювали власну товариськість (25,3%), та пов'язані з нею риси, а також визнавали власний егоїзм та байдужість по відношенню до оточуючих (22,5%). Крім того, виявлено значну кількість унікальних за змістом характеристик, які описують кримінальну особистість із відтінком сарказму, позитивної самоіронії (наприклад, «пропаща дівка», «покидьок суспільства», «той, про кого ніхто толком не знає»).

У третій групі виявлено полярність самоописів відносно власної особистості, у відповідях одних і тих самих досліджуваних дуже часто зустрічались як негативні актуальні риси, так і потенційні позитивні (наприклад, «остання тварюка, але будь-кому допоможу чим зможу», «погана людина, але Бог любить мене»). Крім того, у цій же групі спостерігаються описи кримінальної особистості, але, на відміну від попередньої групи, вони майже завжди вживаються непрямо, алегорично, досліджувані за всяк спосіб уникають називати їх прямо (наприклад «постраждала від несправедливості», «програла судді», «змінилась від долі»).

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід вказати, що:

1. Самоідентифікація жінок контрольної групи характеризується досить високою варіативністю, наявністю як позитивних так і негативних емоційно-забарвлених характеристик. Переважають відповіді, в яких підкреслюються діяльнісні компоненти («працелюбна», «майстриня» тощо) та характеристики-зв'язки («хороша дружина», «намагаюсь бути хорошою матір'ю»). Відмічена найвища кількість перспективних відповідей, що свідчить про наявність життєвих планів у жінок цієї групи.

Для жінок контрольної групи характерне досить критичне самоствавлення, визнання дефектів власної поведінки, на фоні активності і сприятливих психічних станів.

У цій групі досліджуваних, порівняно з іншими статистично значимо переважають

показники соціального-Я ($3,56 \pm 0,45 > 2,40 \pm 1,33 > 1,07 \pm 2,16$ при $p \leq 0,05$ у порівнянні з третьою та другою групами відповідно), діяльнісного-Я ($3,16 \pm 1,71 > 1,33 \pm 0,55 > 1,02 \pm 0,88$ при $p \leq 0,05$ у порівнянні з третьою другою групами відповідно) та перспективного-Я ($2,02 \pm 0,31 > 0,74 \pm 0,40 > 0,67 \pm 0,31$ при $p \leq 0,05$ у порівнянні з другою та третьою групами відповідно), що дозволяє вважати перераховані особливості психологічними чинниками ресоціалізації у сфері самоствавлення.

2. У другій групі переважають комунікативні характеристики («весела», «невгамовна», «легко знаходжу спільну мову», «загадкова»). Спостерігається мало згадок про соціальні зв'язки, перспективних відповідей, домінують кримінально-забарвлені характеристики. Середня кількість відповідей незначна, біля 8.

У другій групі досліджуваних спостерігається зниження самокритики власної поведінки, підкреслювання власних комунікативних навичок на фоні пасивності психічного стану, переживання самотності чи власної непотрібності.

При порівнянні з першою групою, виявлено статистично значимо вищий показник рефлексивного-Я ($3,12 \pm 0,71 > 1,11 \pm 0,78$; $p \leq 0,001$), однак змістовне наповнення та емоційне забарвлення характеристик цього компоненту самоствавлення (неадекватно позитивне у цій групі та адекватне у першій групі) не дозволяє вважати його фактором успішної чи неуспішної ресоціалізації.

3. У третій групі досліджуваних відповіді в цілому подібні до попередньої, самоідентифікація відбувається за рахунок здебільшого комунікативних якостей та ознак зовнішності. Спостерігається найбільша, серед інших груп, частота рефлексивних відповідей негативного забарвлення (наприклад, «не можу знайти в собі нічого хорошого», «не хочу і не можу на себе надіятись»), а також значна кількість відповідей, які висвітлюють намагання засуджених жінок знайти зовнішнє джерело самозмін («смирненна», «слухняна», «раба божа»).

Третя група досліджуваних характеризується хворобливою самокритикою, домінуванням самозвинувачувальних

Питання психології

поведінкових характеристик, реактивністю самоописів – в основному згадки про власну психічних станів. Серед позитивних доброти та бажання допомагати іншим.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавча система України в 2019 році. Статистичний огляд (фрагмент доповіді «Дотримання прав ув'язнених в Україні в 2019 році»). URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348>
2. Статистичні дані про чисельність осіб які знаходяться на обліку УОПІ у розрізі областей (станом на 1 січня 2020 року). URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=197#1578652379937-1c14ac46-b3af
3. Яковець І. Регіональні проблеми ресоціалізації уразливих груп засуджених та звільнених з місць позбавлення волі в Харківській області. URL: <http://khp.org/index.php?id=1433119362>
4. Герасименко О.А. Идентичность как категория адаптационного ресурса женщин, осужденных к лишению свободы // Colloquium-journal. 2020. №12 (64). С. 10-13.
5. Сахно С.В. Особливості рефлексії засуджених жінок в умовах позбавлення волі // Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2015. №. 3. С. 367-376.
6. Грачук Н.В. Ресоціалізація неповнолітніх злочинниць в умовах колонії: гендерний підхід // Вісник Запорізького національного університету. № 2, 2009. С. 55-60.
7. Коданева М.С. Личностная идентичность как ресурс ресоциализации осужденных женщин // Проблемы современного педагогического образования. 2018. №. 60-2. С. 422-424
8. Эриксон Э. Юность: кризис идентичности. Москва. Педагогика. 1996. 276 с.
9. Овсянецка Л.П. Соціальна ідентичність особистості у світлі психологічних теорій. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. С.Д. Максименка. Т.VIII, вип.. 2. К., 2006. С. 206.
10. Столин В.В. Самосознание личности. Москва: Издательство Московского Университета. 1983. 284 с
11. Андреева Г.М. К вопросу о кризисе идентичности в условиях социальных трансформаций. Психологические исследования: электрон. науч. журн. 2011. N 6. URL: <http://psystudy.ru> (10.10.2012).
12. Чернышева А.В. Взаимосвязь социальной идентичности и социально-психологической адаптации при аддиктивном поведении у женщин. Дисс. канд. психол. наук. Ярославль, 2015. 310 с.
13. Яковлев В. В. Психологическая характеристика смысловой сферы личности осужденных к лишению свободы : дис. ... канд. психол. наук. Рязань, 1999. 192 с
14. Киричук О.В., Тарасюк С.О. Психологічні особливості Я-концепції безробітного : навч.-метод. посібник. К. : ППК ДСЗУ, 2012. 148 с.
15. Тест Куна. Тест «Кто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модификация Т.В.Румянцевой) / Румянцева Т.В. Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре СПб. : Питер, 2006. С. 82-103.

References

1. Penitentiary system of Ukraine in 2019. Statistical review (report fragment "Observance of prisoners' rights in Ukraine in 2019"). URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348> (in Ukrainian)
2. Statistical data on the number of persons registered with authorized probation bodies by region (as of January 1, 2020). URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=197#1578652379937-1c14ac46-b3af (in Ukrainian)
3. Yakovets I. Regional problems of resocialization of vulnerable groups of convicts and released persons from prisons in Kharkiv region. URL: <http://khp.org/index.php?id=1433119362> (in Ukrainian)
4. Herasyenko O.A. Identity as a category of adaptation resource of women sentenced to imprisonment // Colloquium-journal. 2020. No. 12 (64). pp. 10-13. (in Russian)
5. Sakhno S.V. Features of reflection of convicted women in prison // Theoretical and applied problems of psychology. 2015. No. 3. pp. 367-376. (in Ukrainian)
6. Hrachuk N.V. Resocialization of juvenile delinquents in the colony: gender approach // Bulletin of Zaporizhzhia National University. No 2, 2009. pp. 55-60. (in Ukrainian)
7. Kodanewa M.S. Personal identity as a resource for resocialization of convicted women // Problems of modern pedagogical education. 2018. No. 60-2. pp. 422-424 (in Russian)
8. Erickson E. Youth: an identity crisis. Moscow. Pedagogy. 1996. 276 p. (in Russian)
9. Ovsyanetska L.P. Social identity of specialness in light psychological theories. Zb. sciences. prats to the Institute of Psychology im. G.S. Kostyuk APN Ukraine. Ed. S. D. Maksimenka. T.VIII, vip .. 2.K., 2006. S. 206. (in Ukrainian)
10. Stolin V.V. Self-awareness of the individual. Moscow: Moscow University Publishing House. 1983. 284 s. (in Russian)
11. Andreeva G.M. On the issue of identity crisis in the context of social transformations. Psychological research: electron. scientific. zhurn. 2011. N 6. URL: <http://psystudy.ru> (10.10.2012). (in Russian)

Питання психології

12. Chernysheva A.V. The relationship between social identity and socio-psychological adaptation in addictive behavior in women. Diss. Cand. psychol. sciences. Yaroslavl, 2015.310 p. (in Russian)
13. Yakovlev VV Psychological characteristics of the semantic sphere of the personality of those sentenced to imprisonment: dis. ... Cand. psychol. sciences. Ryazan, 1999.192 s. (in Russian)
14. Kyrychuk O.V., Tarasiuk S.O. Psychological features of the self-concept of the unemployed: training manual. K.: Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine, 2012. p. 148. (in Ukrainian)
15. Kuhn's test. Test "Who am I?" (M. Kuhn, T. McPartland; modification T.V. Rummyantseva) / Rummyantseva T.V. Psychological counseling: diagnostics of relationships in a couple St. Petersburg. : Peter, 2006.S. 82-103. (in Russian)

Резюме

Герасименко О. А. аспірантка кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх дел

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЖЕНЩИН, ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ

В статье проанализированы наработки ученых, рассматривавших идентичность, как психологический и социальный феномен. Изложены структурные составляющие личности женщин, осужденных к лишению свободы. Описаны адаптационные возможности осужденных женщин и их взаимосвязь со структурными составляющими личности. Рассмотрены понятия идентичности, как сложного интегрального социально-психологического образования и как категории адаптационных ресурсов личности.

Ключевые слова: осужденные женщины; личностная идентичность; Я-концепция; исследование; лишения свободы; ресоциализация; адаптационные ресурсы личности.

Summary

Herasimenko O. A. graduate student of the Department of Sociology and Psychology Kharkiv National University of Internal Affairs

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PERSONAL IDENTITY OF WOMEN SENTENCED TO IMPRISONMENT

Introduction. *In the context of the humanization of the penitentiary system of the state, there are changes in the attitude of convicts to serving their sentences, in particular, the transition to non-custodial sentences.*

Theoretical basis. *The problem of resocialization of convicts is important, it is traditionally studied in legal psychology. This is due to the need to ensure an individual approach to convicts and persons released from prisons, preventing their return to a criminal way of life, the formation of socially supportive forms of behavior after release. For a convicted woman, this problem is complicated by the inevitable social stigma, disruption of important family ties, greater difficulties compared to men in restoring social functioning (finding a job, housing, etc.). The categories of women who have children as well as minors are particularly vulnerable.*

Research methods. *The study of the substantive characteristics of the identity of women sentenced to imprisonment was carried out using the following methods: "Who am I?" (M. Kuhn, T. McPartland), "Defining the clarity of the self-concept" (CCC) OV Kirichuk and S.O. Tarasyuk. The use of these methods also allowed to indirectly assess the features of self-esteem of the subjects, using a comparison of the number of emotionally positive and negatively colored characteristics of self-description.*

Results and discussion. *The process of resocialization is a complex problem determined by the social environment in which the punishment takes place, the specifics of interpersonal interactions in this environment, the psychological characteristics of the convict's personality. Personal identity was considered in the article as an important resource for resocialization of convicted women. It inevitably changes with such a radical change in lifestyle as imprisonment, which is associated with a change in social roles and self-esteem.*

Conclusions. *Thus, personal identity acts first as the basis of adaptive potential to changed conditions when imprisoned, and then - as an integral characteristic that changes in the process of resocialization.*

Key words: convicted women; personal identity; I-concept; research; imprisonment; resocialization; adaptive resources of the individual.

Received/Поступила: 21.10.21.